

Românii și georgienii: istorie comparată

Destine paralele

Când am primit din partea Ambasadei Georgiei oferta publicării unei cărți *Istoria Georgiei din cele mai vechi timpuri până în secolul al XXI-lea*, m-am gândit că aceasta poate fi asociată cu vastul proiect pe care Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului și l-a asumat: cercetarea științifică a civilizațiilor care au înflorit în spațiul Orientului Mijlociu, Balcanilor și Caucazului, pentru o mai bună înțelegere a prezentului și anticiparea viitorului. În acest spațiu se află rădăcinile civilizației occidentale pe care Occidentul pare acum a le neglija, degenerând până la rescrierea progresistă a istoriei și aberațiile sintagmei *Cancel culture*.

Este un bun motiv ca, alături de contribuțiile unor cercetători recunoscuți pe plan mondial, difuzate prin revista institutului¹, *The International Journal of Levant Studies*, și de edițiile complete ale operelor fondatorilor studiilor est-europene în România², să publicăm și un volum care se adresează unui public mai larg interesat de acest domeniu. Încheierea unor parteneriate cu institute reputate din Vest și atragerea unor cercetători asociați din Occident, în cercetarea antropologică actuală a Europei de Est, conturează cadrul teoretic și conceptele în schimbare, favorizând printr-o abordare obiectivă de la distanță corectarea unor idei false, tributare unor vechi prejudecăți. În același timp, avem în vedere extinderea cooperării științifice în interiorul spațiului cultural al Levantului pentru a construi o perspectivă emică. O carte scrisă de un nativ al culturii ne ajută să înțelegem mai bine sensul evenimentelor determinate de credințele și obiceiurile locului și modul în care acestea au influențat comportamentul societății și al personalităților³.

¹ <https://institutlevant.ro/the-international-journal-of-levant-studies-vol-1-2019/>.

² <https://institutlevant.ro/savanti-romani-in-cercetarea-levantului/>.

³ Harris Marvin, *History and Significance of the Emic / Etic Distinction*, în *Annual Review of Anthropology*, 1976.

Am constatat că, la sfârșitul Războiului Rece, națiunile din Estul Cortinei de Fier, izolate timp de o jumătate de secol, au dobândit tot mai multe informații asupra civilizației occidentale, dar cu osebire generația ultimelor trei decenii știe tot mai puțin despre trecutul sau prezentul țărilor învecinate, cu care am fost legați nu numai în istoria veche, dar și în relații politice sau economice actuale. „Moștenirea culturală” a fost dintotdeauna un subiect dificil și extrem de delicat pentru toți cei interesați în păstrarea și valorificarea istoriei și numai un dialog bazat pe politica valorilor comune poate aduce stabilitate în zonele marcate de conflicte deschise sau „conflicte înghețate”.

În primul secol după Hristos, filosoful și istoricul Plutarh descrie în *Vieți paralele*⁴ biografiile a 50 de personalități, greci și romani, cu scopul declarat al unei mai bune cunoașteri a vieții și operei acestora pentru promovarea respectului reciproc. După două milenii, acest deziderat rămâne valabil, iar când abordăm studiul comparativ al istoriei și al culturii popoarelor și descoperim uimitoare similarități, putem vorbi despre destine paralele. Citind istoria Georgiei din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre, puține popoare au avut un destin atât de asemănător de-a lungul mileniilor ca aceia pe care astăzi îi numim români și georgieni. Pentru mine, parcurgerea istoriei Georgiei a avut același efect ca acela al deschiderii spre celălalt în relația personală. Cunoașterea celuiilalt te ajută să te înțelegi mai bine pe tine. Este o depășire care în termenii metafizicii lui Heidegger: „Nu este un mers spre ceva care s-ar afla într-un anumit loc, ci trebuie să trezească și să provoace interogarea însăși”⁵. Din această interogare s-au născut gândurile asupra relației dintre istoria înțeleasă și istoria trăită, cu speranța construirii unui viitor mai pașnic și mai bun într-o lume în care reînvierea ambițiilor hegemonice ale unui regim autoritar poate amenința din nou popoarele noastre atât de încercate de vicisitudinile istoriei.

Puterea imaginarului

Din punct de vedere personal, angajamentul institutului în publicarea volumului de față a reaprins o pasiune care mi-a marcat adolescența și mi-a folosit la maturitate: mitologia. În urmă cu 30 de ani, pe când eram *visiting professor* la Departamentul de Geologie al Universității Duke, am primit invitația de a ține o conferință la Departamentul de Științe Umaniste al Universității

⁴ Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Științifică, București, 1960.

⁵ M. Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen, Niemeyer, 1966, p. 15.

Berkeley. Am propus tema *Rădăcinile orientale ale civilizației occidentale*, gândind că pe țărmul Oceanului Pacific era potrivit să amintesc despre democrația ateniană, epistolele Apostolului Pavel și codul lui Iustinian, care au constituit fundamentul civilizației occidentale. Și am menționat că la fel de importante ca sistemul politic, juridic, religios sunt și miturile născute pe țărmul estic al Mediteranei și preluate apoi în literatura, arta și muzica occidentală.

Filosofii Greciei antice credeau că lumea este compusă din aer, pământ, apă și foc. Miturile legate de apă, pământ și foc nu sunt, însă, asociate cu Elada și Mediterana, ci cu Marea Neagră și Caucazul. Prometeu, care a dăruit oamenilor focul, a fost ținut în Munții Caucaz. În Vechiul Testament, Arca lui Noe, salvând oamenii și animalele de urgia Potopului, a acostat pe țărmul Caucazului⁶, iar cuvântul *Thalassa*, care a definit întinderile marine, a intrat în istorie atunci când ostașii lui Xenofon au atins, cu 400 de ani înainte de Hristos, țărmul sudic al Mării Negre.

În memoria colectivă, imaginarul este mai puternic decât realitatea descrisă în documente și probată de vestigiile materiale. Cunoaștem mai bine Grecia antică prin Homer, tot așa cum putem privi istoria medievală a Angliei prin piesele lui Shakespeare. Ne putem, însă, și întreba de ce mitologia Antichității grecești a plasat poveștile unor semize și eroi, oarecum surprinzător, în afara teritoriului în care trăiau, și anume în Caucaz și Carpați.

Spre Caucaz călătoresc 50 de eroi ai Greciei antice, care se reunesc în cea mai fascinantă legendă a lumii, cea a Argonauților. Îmbarcați pe corabia Argo, construită de Iason, au căutat, pe țărmurile Pontului Euxin, Lâna de Aur — simbol al bogăției, puterii și, poate, chiar al fericirii. Această legendă a fost văzută ca o călătorie inițiatică, interpretată fie ca o acțiune eroică în scopul descoperirii unor teritorii noi, pline de bogății, fie ca o metaforă a cunoașterii, ambele interpretări fiind susținute de argumente la fel de solide.

Traseul urmat de Argonauți poate fi urmărit și astăzi cu ușurință, pentru că locurile întâmplărilor poartă și în prezent denumiri legate de personajele legendei. Strabon, cu peste 2 000 de ani în urmă, a descris ținutul Colchidei, Georgia de astăzi, drept locul „unde aurul munților este cărat de râuri”. Am poposit și eu, de-a lungul timpului, în multe dintre locurile pomenite de Strabon. În 1998, când am vizitat pentru prima oară Georgia, le-am rugat pe gazdele mele să-mi faciliteze o oprire pe țărmul estic al Mării Negre, la Kobuleti, lângă Batumi, unde se menționează că ar fi acostat prima dată Argonauții.

---

⁶ Richard J. C. Chartres, *Sacrifice and Covenant, Prometheus and Noah*, în *The Black Sea in crises*, Sarah Hobson and Laurence David Mee (eds.), World Scientific Singapore, London, 1998.

Ca geolog, semnificația lăunii de aur a berbecului Krios Khrysomallos îmi era familiară; și am înțeles de la bun început că expediția era o descriere a primei „goane după aur” în perioada Antichității grecești de la Sud înspre Nord. De ce? Pentru că aurul aluvionar se găsește în râurile care străbat rocile magmatice și metamorfice din Munții Carpați, Balcani și Caucaz, care mărginesc Marea Neagră, și lipsește în zona Mării Egee, unde munții sunt predominant formați din calcare sedimentare. Ea preceda, astfel, în timp febra căutătorilor din Evul Mediu european în perioada „auri sacra fames”, „goana spre Vest” din America de Nord și expedițiile frenetice după aur spre nord, din Canada, și cele din Australia în Epoca Modernă.

Nu numai aurul putea fi, însă, ținta materială a călătoriei. Poetul roman Ovidius Nasso (43 î.Hr.–17 d.Hr.), exilat la Tomis (Constanța din Dobrogea de azi), oraș întemeiat de grecii miletieni în secolul al VII-lea î.Hr., a rescris legenda, precizând că Tomis este locul unde regele Colchidei, Aeietes, și-a înmormântat fiul, ale cărui rămășițe fuseseră împrăștiate de argonauți în mare, pentru a avea timp să fugă prin Bosfor spre casă cu prada furată. Acolo, la vărsarea fluviului Istros (Dunărea) în mare, grecii au fost impresionați de lanurile aurii de grâu, o altă „lână de aur” care răsărea dintr-un pământ fertil pe care, la ei acasă, nu îl aveau. Cu acest grâu cultivat de sciți, neguțătorii greci vor alimenta timp de secole cetățile lor de la Marea Egee și Marea Ionică.

Însă, putem reduce oare legenda Argonauților doar la procesul istoric al colonizării de către grecii micenieni a coastelor Mării Negre, pe care au numit-o „Pontul Euxin”? S-au strâns laolaltă eroii atâtor mituri izvorâte dintr-o fantastică imaginație doar pentru obiective materiale: asigurarea hranei și acumularea de bogății? Sau este vorba aici de o extraordinară aventură a cunoașterii? Și nu mă gândesc numai la descoperirea unor munți înalți acoperiți de zăpadă veșnică (Caucazul), a unei mări întunecate și reci (Marea Neagră), a unui fluviu adânc și întins (Dunărea), care compuneau un peisaj diferit față de ceea ce văzuseră până atunci. Și nici numai la descoperirea unor popoare străine ale căror limbaje, religii, obiceiuri le erau necunoscute. Nici chiar la șocul întâlnirii pe aceste meleaguri cu o cultură și o artă a Paleoliticului și Neoliticului neașteptat de rafinate⁷.

Mă gândesc la cunoașterea părții întunecate a naturii omului. În fond, despre ce este vorba în această legendă? Este vorba despre planificarea unui furt și o asociere în vederea unei crime organizate, cum s-ar zice în limbajul juridic contemporan. Povestitorul ne înfățișează înșelăciunea, trădarea,

⁷ Emil Constantinescu, *Golden Fleece: Higher Education and the New Society of Third Millennium*, în *Eruditio*, 2014, pp. 80-113.

fratricidul, comiterea unor crime oribile ca aceea a uciderii de către Medeea a fratelui său luat ostatic și tranșarea lui în bucăți aruncate apoi în mare, pentru a întârzia tentativa nefericitului lor tată de a-și recupera copiii și bunurile furate. Toate comise sub binecuvântarea unor zei la fel de perversi ca și oamenii ale căror destine le guvernau. De ce trebuie să ne reamintim de aceste aspecte ale ființei umane? Pentru a nu uita partea întunecată a istoriei din cele mai vechi timpuri, dar și din cele mai recente. Pentru a înțelege că orice proces de educație este și un proces de domesticire a ceea ce Platon numea „partea sălbatică din ființa umană” și a încerca, așa cum propunea Socrate, prin maieutică să scoatem la iveală partea cea bună.

Și aceasta pentru că, în apropierea Mării Negre, o utopie clădită pe ideea binelui general a dus la instalarea unui regim criminal care, timp de șapte decenii, a asasinat zeci de milioane de oameni. Dacă astăzi, în numele unei „corectitudini politice” nu vorbim despre rău, nu înseamnă că el nu există și noi, în Est, am trăit experiența „conflictelor înghețate” în perioada comunistă, cu care ne-am confruntat după prăbușirea ei și am reușit să le depășim în mod pașnic tocmai pentru că noi cunoscuserăm „pedagogia suferinței” prin care putem edifica o „cultură a Păcii”.

Comparatismul: un drum spre descifrarea trecutului

Această carte, al cărui prim cititor am fost, mi-a trezit interesul de a afla cât mai multe informații din domenii de cercetare diferite. Lucrările lui Kakha Shengelia⁸, Asatiani și Janeldize⁹, Nioradze și Otte¹⁰, Meshveliani *et alii*¹¹, Gamkrelidze *et alii*¹² mi-au fost de folos. Pe măsură ce aprofundam

⁸ Kakha Shengelia, *History of Georgia from the Ancient through the modern times*, Caucasus University Publishing House, Tbilisi, 2016.

⁹ Nodar Asatiani și Otar Janeldize, *History of Georgia, from ancient times to the present day*, Publishing House Petite, Tbilisi, 2009.

¹⁰ Medea G. Nioradze și Marcel Otte, *Paléolithique supérieur de Géorgie*, în *L'Anthropologie*, 2000.

¹¹ T. Meshveliani, G. Bar-Oz, O. Bar-Yosef, A. Belfer-Cohen, E. Boaretto, N. Jakeli, I. Kordize și Z. Matskevich, *Mesolithic hunters, Western Georgia: Preliminary Results*, în *Paléorient*, 2007.

¹² Irakli Gamkrelidze, Avtandil Okrostsvardize, Kakhaber Koiava, Ferando Maisadze, *Geotourism Potential of Georgia, the Caucasus: History, Culture, Geology, Geotourist Routes and Geoparks (Geoheritage, Geoparks and Geotourism)*, Springer, Nature Switzerland AG, 2021.

cunoștințele despre istoria georgienilor, mi-am dat seama că sunt puține popoare care, în ciuda relativei micimi a populației și a spațiului ocupat, au reușit să creeze o cultură și o civilizație proprii, menținute de-a lungul mileniilor. Uluitoarea similaritate cu istoria românilor mi-a readus în memorie o veche atracție spre literatura și istoria comparată.

Între 1956 și 1960, student la Facultatea de Drept, asistam în paralel la cursurile de literatură universală de la Facultatea de Filologie, predate de Tudor Vianu și Edgar Papu. Apoi, între 1961 și 1966, student la Facultatea de Geologie, la conferințele lui George Călinescu din amfiteatrul R3. Formați la școala franceză și germană, acești mari profesori m-au ajutat să fac ordine în lecturile mele haotice anterioare și să înțeleg mai bine literatura, dar și lumea în care trăiam. Din demonstrația de erudiție a unor astfel de învățați am înțeles că în acest domeniu nu e loc pentru diletanți.

Îmi amintesc că romanele publicate în anii '70-'80 ai secolului XX de Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA) aveau atașate cronologii ale principalelor evenimente istorice din țările Europei Occidentale, astfel încât ficțiunea romanului se încadra în realitatea istorică. Compararea cauzelor locale cu cele generale ne ajută să decelăm cauza fenomenelor istorice¹³. Putem spune că utilizarea metodei comparate pentru căutarea originii fenomenelor istorice seamănă cu căutarea arhetipurilor lingvistice.

Pe mine m-a ajutat și pregătirea geologică, pentru că geologia poate fi privită ca o parte a științei, dar și ca o parte a culturii. Ea se aseamănă cu literatura deoarece, așa cum curențele universale transcend culturile naționale, structurile geologice nu sunt influențate de granițele politice, dar le pot defini.

Pasiunea pentru cunoașterea fenomenelor trecutului trebuie hrănită din ideea că orice fapt istoriografic poartă amprenta contextului care l-a instituit. Aceasta explică de ce mulți istorici faimoși ai secolelor al XIX-lea și XX au fost juriști sau literați. Din demonstrația de erudiție a acestor învățați am înțeles că în acest domeniu nu e loc pentru diletanți.

Înțelegerea noii dimensiuni pe care comparatismul istoric o dă perspectivei trecutului o datorez monumentalei lucrări *Marea Neagră* a istoricului Gheorghe Brătianu, pe care profesorul Victor Spinei a reușit să o publice în 1988¹⁴. A fost o breșă în cenzura vremii deoarece autorul fusese întemnițat

¹³ Marc Bloch, *A Contribution Towards a Comparative History of European Societies*, în *Land and work in mediaeval Europe*, Harper Touchbooks, New York, 1968.

¹⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. 1 și 2, Editura Meridiane, București, 1988.

de regimul comunist pentru că refuzase să abdice de la ideile sale. Brătianu a văzut în Marea Neagră o zonă de tranziție între Europa și Eurasia, condiționată de o relație între spațiul geografic și destinul istoric. Plecând de la interdependența evenimentelor din această regiune cu cele din spațiul eurasiatic, el percepea perspectiva istoriei văzute de pe țărmurile Pontului Euxin ca fiind „continentală și aproape planetară”. Gheorghe Brătianu se înscrie în școala istoricilor pentru care structura este argumentată și explicată prin folosirea metodei comparate, căutând similaritate și diferențe, atât între societăți învecinate, cât și în societăți separate în timp și spațiu, analogia putând suplini lacunele provocate de lipsa datelor în reconstituirea istorică, în tentativa de a stabili originea unor fenomene.

Studiile sale asupra Mării Negre¹⁵, asupra întemeierii statelor românești¹⁶, a unității românești¹⁷ și a formulei de organizare a păcii în istoria universală¹⁸ au fost pentru mine o pistă de decolare pentru ideile pe care mi-am construit ulterior proiectele de organizare universitară ca rector, politica externă a României ca șef de stat și proiectul de cultură a păcii ca președinte al Academiei de Diplomatie Culturală din Berlin.

Un efect de treaptă gnoseologică a avut asupra mea o altă lucrare de istorie comparată — *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea* a lui Fernand Braudel¹⁹, care m-a inspirat să fondez Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, preluând atât spațiul definit de Braudel ca fiind al Levantului, cât și conceptul timpilor istorici.

Studiul comparativ al istoriei românilor și georgienilor poate fi un teren propice pentru valorificarea conceptelor enunțate de cei doi stâlpi ai structuralismului, Gheorghe Brătianu și Fernand Braudel.

Noua istorie veche

În timp ce istoria recentă se agită confuz, fiecare deceniu contrazicându-l pe cel anterior, și pare lipsită de perspectivă asemenea picturilor naive ale

¹⁵ Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. 1 și 2, Editura Meridiane, București, 1988.

¹⁶ *Idem*, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, București, 1937.

¹⁷ *Idem*, *Origines et formation de l'unité roumaine*, București, 1943.

¹⁸ *Idem*, *Formules d'organisation de la paix dans l'histoire universelle*, București, 1945.

¹⁹ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Armand Colin, Paris, 1949.

țăranilor din Balcani, în care, pe ulița satului, cocoșul e mai înalt ca turla bisericii, în istoria veche, metodele noi de investigație care permit datarea vârstei artefactelor și stabilirea filiațiilor umane aduc în prim-plan o lume tot mai îndepărtată... Spațiul pontic între Carpato-Balcani și Caucaz, încărcat de civilizațiile Antichității, își dezvăluie trecutul de la granița arheologiei cu geologia. Ca în pădurile de mangrove, rădăcinile apar la suprafață.

În acord cu particularitățile geografice, rămășițele hominizilor „Zezva” și „Mzia” descoperite în anul 1991 în situl de la Dmanisi, în partea de sud a Georgiei, datează cu o vechime de cca 1,7-1,8 milioane de ani, sunt cele mai vechi de acest gen descoperite până acum pe întinsul Eurasiei. Urme de locuire a teritoriilor georgiene de către grupuri de hominizi au fost relevate de săpăturile arheologice pentru întregul Paleolitic²⁰. Astfel de urme timpurii ale prezenței hominizilor, datând încă din Paleoliticul Mijlociu, s-au descoperit și pe teritoriul României (Peștera Bordu Mare de la Ohaba-Ponor, jud. Hunedoara), dovezile arheologice indicând în spațiul carpato-danubiano-pontic o prezență a hominizilor pentru restul Paleoliticului²¹. Probabil că un factor important, care a contribuit la atragerea acestor comunități primitive în cele două areale, a fost determinat de bogăția materiei litice și de apropierea resurselor de silex necesare făuririi uneltelor și armelor arhaice.

În Paleoliticul Superior (cca 45 000–50 000 de ani în urmă) și populațiile de neanderthalieni sunt înlocuite treptat de către *homo sapiens sapiens*, și prezența acestuia din urmă va fi atestată încă de timpuriu pe actualul teritoriu al României, unde au fost descoperite în 2002 rămășițele lui „Ion de la Anina” (Peștera cu Oase, jud. Caraș-Severin), datate cca 42 000-37 000 de ani în urmă²². În teritoriile georgiene este atestată prezența lui *homo sapiens sapiens* începând cu 36 000 B.P.²³, după cum a relevat explorarea

²⁰ Nodar Asatiani și Otar Janeldize, *History of Georgia, from ancient times to the present day*, Publishing House Petite, Tbilisi, 2009, p. 8 și urm.

²¹ Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan (coord.), *Istoria ilustrată a României*, Editura Litera Internațional, București, 2009, p. 10.

²² Qiaomei Fu, Mateja Hajdinjak, Oana Teodora Moldovan, Silviu Constantin, Swapan Mallick, Pontus Skoglund, Nick Patterson, Nadin Rohland, Iosif Lazaridis, Birgit Nickel, Bence Viola, Kay Prüfer, Matthias Meyer, Janet Kelso, David Reich & Svante Pääbo, *An early modern human from Romania with a recent Neanderthal ancestor*, în revista *Nature*, nr. 524, 2015, pp. 216-219.

²³ B.P. = Before Present, „înainte de prezent”, în care reperul (scala) este anul 1950 (n. red.).

arheologică a mai multor peșteri, precum Duzduana, Devis Khvreli, Sakazhia, Sagavarjie sau Gvajilas Klde²⁴.

În perioada Epipaleoliticului (cca 13 000-9 000 B.P.), continuată cu Mezoliticul (cca 9 000-7 500 B.P.), marcată de schimbări climatice majore, actualele teritorii ale României și Georgiei vor fi locuite de comunități de vânători-culegători și pescari: siturile din Regiunea Porților de Fier, unde au fost identificate locuirile de la Cuina Turcului, peștera Climente II și așezarea de la Schela Cladovei-Dubova, unde se dezvoltă cultura cu același nume²⁵, pentru teritoriul românesc, pe când, pentru teritoriul Georgiei dovezi elocvente sunt oferite de siturile situate pe văile râurilor din partea de vest, respectiv Kvatchara, Iashtkhva, Apiancha, Djampala ș.a.²⁶.

În Neolitic apar agricultura, îndeletnicirea creșterii de animale domestice și arta ceramică, achiziții denumite astăzi prin sintagma „Revoluție neolitică”, care vine să întregască imaginea asupra preistoriei teritoriilor actuale ale Georgiei și României. Având ca arie primară de manifestare Orientul Apropiat și Mijlociu și ca arie secundară platoul anatolian, revoluția neolitică va iradia și spre nordul Peninsulei Balcanice, unde va cunoaște un apogeu în arealul carpato-danubiano-pontic, în culturile dezvoltate pe teritoriile aparținând astăzi României, Serbiei, Bulgariei, Ungariei, Republicii Moldova și Ucrainei, în intervalul plasat între cca 6 500-3 000 î.Hr. Pentru etapa finală a acestui interval, denumit Calcolitic sau Eneolitic, menționăm ansamblurile Starčevo-Körös-Criș, Turdaș-Vinča, cultura Hamangia, ori ansamblurile Boian-Gumelnița-Karanovo VI și, respectiv, Precucuteni-Cucuteni-Tripolie. Ele reprezintă ceea ce Marija Gimbutas a definit ca fiind „Civilizația străveche a Europei”²⁷. Din platoul anatolian, revoluția neolitică va iradia spre Caucazul de Sud, unde va găsi un mediu propice de manifestare în zona de câmpie, traversată de râuri, ce se întinde între coasta Mării Negre și Munții Caucaz²⁸. În Eneolitic, regăsim la apogeu și culturile din arealul carpato-danubiano-pontic. Zăcămintele

²⁴ Pentru detalii, Medea G. Nioradze și Marcel Otte, 2000, *Paléolithique supérieur de Géorgie*, în *L'Anthropologie* nr. 104, 2000, pp. 265-300.

²⁵ Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan (coord.), *op. cit.*, pp. 12-13.

²⁶ În acest sens, T. Meshveliani, G. Bar-Oz, O. Bar-Yosef, A. Belfer-Cohen, E. Boaretto, N. Jakeli, I. Kordize și Z. Matskevich, *Mesolithic hunters, Western Georgia: Preliminary Results*, în *Paléorient*, Année 2007, 33-2, pp. 47-58.

²⁷ Marija Gimbutas, 1989, *Cultură și civilizație*, Editura Meridiane, București; vezi și Anthony D.W., Chi J.Y. (coord.), *The lost world of Old Europe: The Danube Valley, 5000-3500 B.C.*, Princeton University Press, 2010.

²⁸ Nodar Asatiani și Otar Janeldize, *op. cit.*, p. 9.

de cupru și aur din Carpați și Caucaz au făcut posibilă inovarea și dezvoltarea metalurgiei, pe teritoriile care astăzi aparțin Georgiei, Armeniei, Azerbaidjanului și părții de nord a Iranului.

Epoca Bronzului (aproximativ mileniile III-II î.Hr.), al cărei areal primar de manifestare este plasat de cei mai mulți cercetători în regiunea Caucazului, unde astăzi regăsim teritoriile georgiene, în virtutea faptului că aici existau atât zăcăminte bogate de cupru, cât și de arsenic, necesare obținerii aliajului de bronz, aduce cu sine inovarea armelor, dar și punerea în mișcare a populațiilor de călăreți de origine indo-europeană din stepele ponto-caspice. Atât pe teritoriul Georgiei, cât și pe cel al României apar așa-numitele culturi „Kurgan” sau „Tumulare”, definite astfel după riturile funerare practicate de aceste populații, care implicau ridicarea de mari movile funerare²⁹. Astfel, în timp ce în Caucaz, în vechiul areal al culturii Shulaveri-Shomu, se răspândește acum cultura Kuro-Araxes și mai târziu Trialeti³⁰, în spațiul carpato-danubiano-pontic arealul culturilor Cucuteni și Gumelnița-Karanovo VI ajunge să fie ocupat treptat de populații de origine indo-europeană³¹, care vor da naștere culturilor Cernavodă I, Foltești-Cernavodă II și Cernavodă III. Concomitent, în inima platoului anatolian se dezvoltă civilizația Imperiului Hitit.

Aceste similitudini se regăsesc și în etapa asociată Epocii Fierului (cca 1 200-cca 450 î.Hr.). Se consideră că la cumpăna dintre Epoca Bronzului și Epoca Fierului, în spațiul carpato-danubiano-pontic și în Balcani, a avut loc etnogeneza marelui neam tracic, înrudit cu cimerienii și scitii. Prin fenomenul de roire a populațiilor în jurul bazinului Mării Negre, unele populații tracice ajung până în Caucaz³². Este perioada în care au loc confruntările asociate Războiului Troian (cca sec. XIV-XII î.Hr.), immortalizat de Homer în *Iliada*, când în teritoriile georgiene încep să înflorească Regatele Colchidei și Iberiei. De acum, tracia, dar și locuitorii Colchidei și Iberiei vor deveni personaje omniprezente în mitologia greacă³³.

²⁹ În acest sens, Marjia Gimbutas, *op. cit.*, pp. 140 și urm., 148 și urm.

³⁰ *Ibidem*; Nodar Asatiani și Otar Janeldize, *op. cit.*, pp. 10-11.

³¹ *Ibidem*, pp. 197 și urm.

³² Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan (coord.), *op. cit.*, pp. 28-31; C. C. Giurescu, *Istoria românilor. vol. I Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun*, Editura All Educational, București, 2000, pp. 31-34; D. M. Pippidi (coord.) *et alii*, *Dicționar de istorie veche a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 580-581.

³³ Nodar Asatiani și Otar Janeldize, *op. cit.*, p. 11 și urm.

Odată cu zorii Antichității, Bazinul Mării Negre va fi supus marii colonizări grecești din secolele VIII-VI î.Hr. și atât spațiul carpato-danubiano-pontic, cât și teritoriile georgiene vor fi racordate la spațiul de cultură și civilizație greacă, ce va marca destinul lor european.

Geologia și geografia ca destin

Am reflectat de multe ori în timpul vieții mele, dar mai ales în ultimele trei decenii, după ce am fost martorul destrămării fostelor imperii coloniale britanic și francez, și al prăbușirii imperiului sovietic, la analogia pe care Ibn Khaldun, considerat fondatorul filozofiei istoriei, a făcut-o cu șase secole în urmă, între apariția, creșterea, descreșterea, dispariția dinastiilor, imperiilor, civilizațiilor și nașterea, scurta viață urmată de moarte a omului.

Pregătirea mea în domeniul geologiei, al cărei obiect este descifrarea istoriei pământului, m-a ajutat să observ relația dintre materia minerală și materia vie de-a lungul a miliarde de ani în care munții devin câmpii și fund de mare, iar materia vie evoluează de la microorganisme la *Homo Sapiens*, ontogeneza repetând fidel filogeneza. M-a ajutat să înțeleg cum, la rândul ei, istoria de patru miliarde de ani a Pământului repetă cosmogonia infinită în care planetele se nasc, se transformă și mor la rândul lor într-o enormă durată a timpului față de care istoria omenirii este un detaliu infim.

De aceea, citind introducerea lui Khaldun la istoria lumii, m-a impresionat mai mult decât analogia dintre ciclicitatea imperiilor și trecătoarea viață a oamenilor, profetica propoziție „Geografia înseamnă destin”³⁴, care, mutând analogia de la efemer la infinit, poate dezvălui un sens mai profund al istoriei românilor, georgienilor și strămoșilor lor de pe tărâmurile Carpaților și Caucazului. Acest sens este imprimat de excepționala diversitate geomorfologică și geologică a teritoriilor României și Georgiei, care face ca pe un spațiu relativ redus ca dimensiuni să fie reprezentate forme de relief, structuri geologice, roci și minerale comparabile cu cele ale unor state care ocupă mari suprafețe, ca Rusia și America. Ele pot fi astfel considerate un fel de muzee ale istoriei Pământului sau, după caz, laboratoare naturale în care poți învăța cum să descifrezi procese petrogenetice și metalogenetice care s-au desfășurat de-a lungul a miliarde de ani și care apoi au găzduit apariția și evoluția materiei vegetale și animale pe mapamond.

---

³⁴ Ibn Khaldun, *The Muqaddimah. An Introduction to History. The Classic Islamic History of the World*, Princeton University Press, 2015.

Munții favorizează continuitatea în zonă a popoarelor sedentare, păstori în zonele înalte și agricultori în depresiunile intramontane fertile, transhumanța menținând legăturile dintre aceste grupuri. Trecătorile de-a lungul râurilor și pasurile înalte din cumpăna de ape fixează rutele comerciale și militare. Stepa este tărâmul nomazilor, marilor fluxuri migratoare și spațiul de extindere a imperiilor. Țărmurile mării, prin porturi, devin centre economice și sociale, care promovează comerțul și civilizația urbană.

Geografia a marcat destinul istoric al românilor și georgienilor, cadrul fixat de relief și hidrografie, devenind matrice a identității și unității națiunii. Carpații și Caucazul funcționând ca un creuzet în care caracteristicile etnice, lingvistice și religioase s-au transformat în conștiință națională. Marea Neagră, cu zone de vărsare a unor mari râuri, le-a permis comunicarea cu zonele largi de câmpie deschisă, la îndemâna popoarelor migratoare. Accesul la țărmul mării și-a pus amprenta antropologică prin colonizarea elenă și italiană. Necesitatea asigurării controlului acestei mări semi-închise a condus la ocuparea militară romană și otomană a celor două contraforturi: Caucaz și Carpato-Balcani. Prin stăpânirea litoralului, Marea Neagră a fost pe rând lac grecesc, bizantin, otoman. Doar obiectivul de a fi transformată în lac rusesc a rămas deocamdată nefinalizat.

Statutul carpato-danubiano-ponctic pentru România și cel caucazo-ponctic pentru Georgia le-a deschis calea către universalitate. Datorită relației de condiționare între spațiul geografic și destinul istoric, românii și georgienii au împărțit rolul ariei pontice ca un punct de convergență a marilor curente de civilizație care au legat Asia Centrală cu Europa Centrală și Europa de Est cu Europa de Vest, participând și la dialogul deschis între Extremul Orient și Occident. În același timp, în decursul întregii lor istorii, România și Georgia au fost victimele înțelegerilor politice care decurg din organizarea ierarhică a păcii hegemonice, cu deosebire la cea instaurată după Primul și după cel de-Al Doilea Război Mondial.

Așa cum destinul colectivităților umane este marcat de parametri fizici impuși de geografie, lăsând însă acestora un spațiu suficient de manevră, prezența sau absența resurselor minerale poate hotărî sau nu destinul națiunilor, dar neîndoios constituie o constrângere majoră care, dacă este ignorată, conduce la eșec. Resursele minerale pot deveni, în momente diferite ale istoriei, binecuvântare sau blestem, astfel că cine ignoră geologia riscă să fie ignorat de istorie.

Similaritatea tectonică, stratigrafică și petrografică dintre teritoriul României și cel al Georgiei derivă din apartenența Carpaților și Caucazului la geologia lanțului Alpino-Carpato-Himalayan. Din istoria geologică comună din

Precambrian (4 600–541 milioane de ani) până în Cuaternar (ultimul milion de ani) au rezultat, în excepțională varietate petrografică, roci metamorfice (gnaise, microșisturi, filite); magmatice (bazalte, diorite-andezite, riolite); sedimentare (calcare, marne, argile, gresii); zăcăminte de substanțe minerale utile (silicați, carbonați, sulfati, sulfuri, hidroxizi, oxizi, halogenuri); mine-reuri de Au, Ag, Cu, Pb, Zn; roci utile precum caolin, sare, calcare; resurse minerale rare; resurse energetice (cărbuni, petrol, gaze, ape termale).

O asemenea varietate geologică a creat condiții favorabile pentru așezarea unor colectivități umane, încă din Preistorie și dezvoltarea acestora de-a lungul perioadei pietrei, cuprului, bronzului și fierului, în Antichitate, Evul Mediu, Renaștere și Modernitate. Lipsa unor zăcăminte de substanțe minerale utile, mari și cu structuri simple, ușor de exploatat, dar în prezența unor acumulări reduse ca dimensiuni, dar foarte diverse, a solicitat creativitate și un management inteligent al valorificării lor.

În momentul în care revoluția industrială din vestul Europei a impulsionat activitățile științifice în domeniul resurselor minerale, dar și cercetarea fundamentală a istoriei Pământului, cercetătorii români și georgieni au profitat de cadrul general pe care natura țării lor îl oferea. Cercetarea geologică și-a găsit locul în Institutele Naționale de Geologie care au luat ființă în 1920 în Georgia și în 1921 în România, creând școli de cercetare prestigioase.

Puterea credinței

Pentru popoarele mici, care au reușit să-și creeze și să-și păstreze identitatea națională sub presiunea dominatoare a unor civilizații imperiale, credința religioasă a jucat un rol esențial. Este și cazul românilor și georgienilor, care împărtășesc o veche tradiție creștină. Pe teritoriul României, în Dobrogea (provincia Scythia Minor a Imperiului Roman), creștinismul are rădăcini apostolice. Le-am evocat în 1994, cu prilejul audienței pe care Suveranul Pontif mi-a acordat-o la Vatican. În 1997, am reluat acest subiect în discursul pe care l-am ținut la Padova, apoi la întâlnirea cu Papa Ioan Paul al II-lea la Viena și la conferința „Oameni și Religii” de la București. Pregătind vizita istorică a Papei, prima vizită într-o țară ortodoxă după 945 de ani de la Marea Schismă, am organizat la Palatul Prezidențial de la Cotroceni expoziția „Primele patru secole de creștinism în Dobrogea”³⁵. În luna mai

---

³⁵ Laura Ganea, *Papa Ioan Paul al II-lea în România: Dialogul catolic-ortodox la nouă secole de la Marea Schismă*, Editura Universității din București, 2019.

a anului 1999, sute de mii de locuitori ai capitalei și pelerini din toată țara, alături de milioane de telespectatori, au urmărit cu emoție discursul de bun-venit al Papei Ioan Paul al II-lea în care acesta a menționat că românii au fost creștinați de Apostolul Andrei, fratele Apostolului Petru, primul martir chemat la Domnul. Sanctitatea Sa a amintit că România se consideră „grădina Maicii Domnului”³⁶, metaforă pe care o folosesc și credincioșii georgieni când vorbesc despre țara lor³⁷.

Când am fost în vizita de stat în Georgia, în 1998, am fost primit de Catholicos-ul Ilia al II-lea. M-am recules la catedrala Svetițhoveli din vechea capitală Mțheta și am avut ocazia să admir bisericile și mănăstirile care constituie un excepțional patrimoniu material și spiritual.

Ca și în Georgia, pe teritoriul României se află multe așezăminte creștine care au jucat un rol fundamental pentru formarea conștiinței spirituale a poporului român, precum necropolele din Dobrogea din secolele al III-lea și al IV-lea, continuând cu mănăstirile Vodița și Tismana, Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, Mănăstirea Cozia, mănăstirile din Moldova și Maramureș din secolele XIV-XVIII.

În perioada în care am fost student, am lucrat și ca ghid la Agenția Națională de Turism, ceea ce mi-a permis să mă documentez asupra lor, chiar dacă atunci erau prezentate ca monumente istorice și de artă, și să le fac cunoscute studenților mei geologi în practicile de teren în perioada dictaturii comuniste. Aceste biserici ilustrează evoluția stilurilor de artă de la romanic, bizantin, gotic, baroc, cu note originale ale bisericilor din lemn din Maramureș, bisericilor cu pictura exterioară din nordul Moldovei sau bisericilor cetății din sud-estul Transilvaniei. După prăbușirea regimului comunist în 1989, spiritul religios a reverberat cu putere, în special în mediul studentesc, recuperând valorile naționale identitare, pe care mediul bisericesc le-a conservat.

---

³⁶ <https://www.magisteriu.ro/discursul-papei-la-sosirea-in-romania-1999/>, „România, țară-punte între Orient și Occident, punct de răscruce între Europa centrală și cea orientală, Românie, pe care tradiția o numește cu frumosul titlu de «Grădina Maicii Domnului», vin la tine în numele lui Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, și al preasfintei Fecioare Maria”.

³⁷ <https://eurasianet.org/in-times-of-trouble-the-georgian-government-turns-to-mother-mary>.

Un simbol comun: Mitropolitul Antim Ivireanul

Sunt momente astrale în istorie când destinul paralel a două popoare se intersectează dând naștere unor personalități excepționale care luminează întunecimea vremurilor. O astfel de personalitate a fost cărturarul, creatorul de artă, ctitorul de lăcașuri bisericești și tipografii, mitropolitul martir, și peste veacuri sfânt, Antim Ivireanul. Un adevărat personaj al Renașterii, despre care contemporanul său, secretarul domnitorului Valahiei, Anton Maria Del Chiaro, spune că „era dăruit cu însușiri atât de rare, încât știa să facă în chip minunat orice meșteșug, mai ales sculptură, desene și broderii”. Viața tânărului georgian — căzut rob la turci și eliberat de Patriarhul Dositei al Ierusalimului, care devine călugăr, este educat în mediul Patriarhiei ecumenice, unde dobândește cunoaștere teologică și științifică și deprinderea mai multor limbi de circulație universală — este o poveste fascinantă. Despre ea au scris atât contemporani ai săi, precum ucenicii Mihail Iștvanovici, Gheorghe Radovici și Dionisie Floru, cărturarii greci Mitrofan Gregoras și Gheorghe Hrisogon din Trapezunt, cât și numeroși istorici, teologi, lingviști, critici literari, până în zilele noastre.

Cum a ajuns pe pământ românesc și care au fost înfăptuirile sale aici? A venit la îndemnul Patriarhului Ierusalimului, Dositei, pentru a tipări cărți de cult religios și de cultură, cu susținerea materială a unor domnitori luminați, Constantin Brâncoveanu și Șerban Cantacuzino. Ca egumen la mănăstirea Cetățuia din Iași, Antim a fost ucenicul episcopului Mitrofan (cel care a tipărit Biblia de la București în 1688), de la care a învățat limba română și și-a desăvârșit arta tiparului. Devenit ieromonah, preia tipografia din București, unde va tipări în 1691 prima carte semnată de el. Urmează *Antologhionul* (1697), *Liturghierul greco-arab* (1701) și *Ceaslovul greco-arab* (1702), tipărite pentru creștinii din Siria, *Noul Testament* (1703), *Psaltirea* (1710), *Evhlohion* (1706), *Octoihul* (1712), *Liturghierul* (1713), *Catavasierul* (1715), *Ceaslovul* (1715). Nu și-a uitat originea georgiană, semnând pe cărțile tipărite: „Antim Ivireanul”, „Antim, georgian de neam”, „Antim ieromonahul, tipograful din Iviria”.

În anul 1709, profitând de faptul că perioada de efervescentă culturală a domniei lui Constantin Brâncoveanu corespunde cu domnia lui Vakhtang al VI-lea Bagrationi, devenit regele întregii Georgii, mitropolitul Antim trimite o tiparniță în Georgia natală, unde ucenicul său de la București, Mihail Iștvanovici, tipărește mai multe cărți bisericești. Cu ajutorul financiar al domnitorului Constantin Brâncoveanu, a tipărit cărți în limbile

popoarelor ortodoxe cucerite de turci în Balcani și Asia Mică (greci, bulgari, sârbi, arabi).

În 2019, cu ocazia sărbătoririi a 300 de ani de relații culturale dintre Georgia și România, Ambasada Georgiei la București, Muzeul Național de Artă a României și Biblioteca Universității de Stat Ivane Javakhishvili din Tblisi, au deschis o expoziție de fotografii și carte veche, în care au fost expuse 17 cărți realizate în această tipografie, între 1709 și 1722, incluse în prezent în patrimoniul național al Georgiei. Alături de acestea, a fost prezentat un epitaf donat de Antim Ivireanul, aflat în patrimoniul Muzeului Național de Artă, Mănăstirii Antim din București în anul 1714, și o Evanghelie greco-romană cu coperte ferecate, realizată în tipografia mitropolitului în 1693, fiind prima dată când toată colecția de cărți tipărite la această tipografie a fost expusă în afara Georgiei. Antim Ivireanul a înființat prima bibliotecă publică din București și a avut o contribuție decisivă la introducerea limbii române ca limbă liturgică și înlocuirea limbii grecești cu limba română în slujbele bisericești, jucând un rol însemnat în prezervarea identității naționale românești și afirmarea independenței românilor față de Imperiul Otoman. Din păcate, tocmai din cauza crezurilor lui a sfârșit tragic, în anul 1716, când a fost asasinat de către turci.

Antim Ivireanul s-a dovedit și un bun gospodar al bunurilor bisericești în perioadele în care a îndeplinit funcția de stareț al mănăstirii Snagov (1694-1701), episcop la Râmnic (1705-1708) și mitropolit al Țării Românești (1708-1716). În timpul primului domnitor fanariot, Nicolae Mavrocordat, este acuzat de trădare și arestat. Este caterisit de Patriarhia ecumenică și condamnat să fie închis pe viață în mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe muntele Sinai. Pe drumul spre locul de osândă, gardienii turci l-au omorât, aruncându-i trupul în apele râului Tungia, lângă Adrianopol.

În iunie 1992, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a proclamat canonizarea Mitropolitului Antim Ivireanul ca Sfânt Ierarh Martir, așezându-l în calendarul Bisericii naționale, și de atunci românii îl prăznuiesc în fiecare an în ziua de 27 septembrie.

La 18 iulie 2014, în prezența ambasadorului Georgiei în România, Ilia Giorgadze a fost dezvelită, în fața mănăstirii Antim o statuie realizată de sculptorul Mihai Istudor, a Sfântului care a legat, de-a pururi, popoarele noastre.

Istoria înțeleasă, istoria trăită

Cunoașterea „faptului istoric” implică o mare responsabilitate. Am un respect deosebit pentru munca de stabilire a autenticității izvoarelor: documente scrise, artefacte, imagini cartografice, verificarea mărturiilor, investigarea complexă a dovezilor materiale și imateriale, care fac din istoriografie o știință care poate prezenta veridic evenimentele trecutului îndepărtat, apropiat sau recent.

Istoria ca o descriere a evenimentelor este o abordare obiectivă, înțelegerea istoriei este o abordare subiectivă care depinde de voința personală de a fi pregătit pentru luarea deciziilor potrivite în momentele de răscruce ale vieții. Înțelegerea istoriei este utilă ca ghid pentru un management inteligent al provocărilor prezentului și conturarea unei viziuni anticipative asupra viitorului. Ea este indispensabilă celor care se pregătesc să ia decizii în numele unei colectivități pentru a face din trăirea ei un țel al vieții.

Pentru mine, istoria înțeleasă și istoria trăită a fost o relație cu feedback. Cunoașterea trecutului m-a ajutat în timpul mandatului meu prezidențial să iau decizii care să poată schimba cursul unor evenimente, cu efecte pe termen lung, dar m-a și stimulat să mă întorc la istorie, pentru a înțelege mai bine cum varianta belicoasă a trecutului ar putea fi convertită într-una pacifistă, printr-o cultură a păcii bazată pe înțelegerea celuilalt.

În 1991, pe vremea când eram *visiting professor* la Duke University, am avut ocazia să discut de mai multe ori cu Zbigniew Brzeziński, profesor la School of Advanced International Studies de la Universitatea Johns Hopkins din Washington, unde conducea Centrul de Studii Strategice Internaționale, cu experiența unui fost consilier pentru securitate națională al președintelui Statelor Unite, ceea ce însemna a treia persoană ca importanță de la Casa Albă. Era unul dintre puținii americani influenți care înțelegeau transformările din sud-estul Europei după sfârșitul Războiului Rece și cum se putea reconfigura granița dintre noile state democratice din fosta zonă de dominație sovietică și noua Rusie. Brzeziński a înțeles și relațiile complicate dintre popoarele din Europa Centrală, carpato-balcanice, și cele din zona Caucaz–Asia Centrală, moștenitoarele unor istorii marcate de conflicte seculare sau milenare, dar pentru care cultura a fost totdeauna fundamentul identității naționale. În cartea sa, centrată pe importanța Eurasiei, Brzeziński dedică un capitol semnificativ Caucazului și Asiei Centrale, pe care le numește „The Eurasian Balcans”. Viitorul acestora, în opinia sa, va depinde de „modul în care trei puteri vecine, Rusia, Turcia și Iran, se vor implica direct”.

Robert Kaplan, căruia i-am acordat în 1998 un interviu pentru cartea sa *La Răsărit, spre Tartaria*³⁸, revine în *Răzbumarea Geologiei*, publicată în 2014³⁹, cu o imagine asupra Carpaților, văzuți „ca o frontieră care a ținut spatele Europei Centrale... apărând independența României într-o zonă de ciocnire mai întâi între Roma și Bizanț, și apoi ca o limită pentru ambițiile hegemonice ale Germaniei și Rusiei”. Kaplan aduce analiza sa în actualitate, considerând că înfruntarea dintre Rusia și Europa, mai ales dintre Rusia și tandemul Germania–Franța, care continuă de la războaiele napoleoniene, va influența destinele României și Poloniei, care „atârnă de această balanță”.

Mărturie asupra istoriei recente

La fel ca în cazul României, istoria recentă și contemporană a Georgiei este o temă dificil de abordat. În ambele cazuri, atât diplomația politică, cât și diplomația culturală trebuie să facă distincția între interesele politice și adevărul științific, sau între ceea ce înseamnă propagandă, pe de o parte, și înțelegerea motivațiilor și sensibilităților „celuilalt” pe de altă parte, și de aceea mi-am asumat perspectiva auctorială ca o responsabilitate.

Prezentarea cronologică a principalelor acțiuni de politică externă, pe care le-am inițiat sau la care am participat în perioada mandatului meu prezidențial și în cele două decenii care s-au scurs de la încheierea acestuia, îmbracă forma unei combinații dintre notele unui jurnal de zi, consemnate în momentul desfășurării evenimentelor, și o viziune memorialistică a acestora, așa cum le văd în contextul actual.

La scurt timp după începerea mandatului meu, am primit informația că noul președinte al Georgiei, Eduard Șevarnadze, dorește să ne vedem în cadrul unei întâlniri bilaterale. Știam de la kongresmenii republicani și democrați, de la consilierii Casei Albe din mandatele președinților Bush și Clinton cât de respectat era în SUA pentru meritele sale în încheierea pașnică a Războiului Rece, pe care o negociase în calitate de ultim ministru de Externe al URSS. Margaret Thatcher mi-a spus, de asemenea, că l-a apreciat foarte mult. Eram foarte interesat să cunosc direct viziunea unui fost mare jucător pe eșichierul politicii mondiale, ca reprezentant al unei superputeri

³⁸ Robert Kaplan, *La Răsărit, spre Tartaria — Călătorii în Balcani, Orientul Mijlociu și Caucaz*, trad. de Dorin Nistor, Simona Drelciuc, Alina Pelea, Editura Polirom, Iași, 2002.

³⁹ Robert Kaplan, *Răzbumarea Geografiei — Ce ne spune harta despre conflictele viitoare și lupta împotriva destinului*, trad. de Mihnea Gafița, Editura Litera, București, 2019.

militare, și știam că vizitase de multe ori România, din această poziție dominantă, în perioada dictaturii lui Ceaușescu. În același timp, era greu de imaginat o deosebire mai mare precum aceea dintre traseul nostru politic și chiar al vieților noastre. El slujise ideologia comunistă și URSS. Eu fusesem educat în spirit anticomunist și antisovietic. Ca președinte, însă, eram dator să pun acum pe primul plan interesele țării, indiferent de propriile opinii și sentimente.

Șevarnadze studiasse istoria. Pentru țara sa, această istorie a fost mereu tumultuoasă. Din mica Georgie au plecat în imensul imperiu țarist și apoi sovietic nu numai Stalin, care a condus cu mână de fier cea mai criminală dictatură din istoria lumii, dar și Ordjonikidze și Lavrenti Beria, conducătorul NKVD, temuta poliție politică. În mod paradoxal, Șevarnadze, care va ajunge prim-secretar al Partidului Comunist din Georgia, avea o „origine nesănătoasă”. Tatăl său, profesor, fusese deținut politic, nașul său fusese executat în timpul Marii Terori staliniste, în 1937, iar tatăl celei cu care s-a căsătorit în 1951 fusese executat ca „dușman al poporului”. Vremurile se schimbaseră și Șevarnadze a fost, între 1985 și 1991, alături de Gorbaciov, un lider al perestroicii și glasnostului, două proiecte politice care au încercat să reformeze și să democratizeze nu numai Uniunea Sovietică, dar și țările-satelit din estul Europei și, mai ales, să pună capăt Războiului Rece. În urma prăbușirii URSS în 1991, Georgia și-a recăștigat independența, în timpul președintelui Zviad Gamsakhurdia. România a fost primul stat care i-a recunoscut independența. Eduard Șevarnadze s-a întors în țară, în martie 1992, iar în 1995 a devenit președinte.

Reuniunea Organizației Cooperării Economice a Mării Negre (OCEMN), Istanbul, 28 aprilie 1997

Prima noastră întâlnire a avut loc la Istanbul. Proiectul „Zonei de cooperare economică între țările riverane Mării Negre”, lansat prin Declarația de la Istanbul din 11 iunie 1992 includea ca membre Turcia, România, Bulgaria, Rusia, Ucraina și Georgia (definite ca țări riverane) și Armenia, Azerbaidjanul și Republica Moldova, definite ca țări vecine. La inițiativa președintelui Demirel, care a trimis invitații personale, reuniunea din aprilie 1997 a luat forma unui adevărat summit, prin prezența președinților principalelor țări componente ale organizației. Momentul cel mai important al întrunirii a fost întâlnirea în „formatul cinci” — Turcia, Georgia, Armenia, Azerbaidjan și România —, în care președintele Șevarnadze a prezentat ideea sa de revitalizare a vechiului „Drum al Mătăsii”.

Fără colaborarea celor trei țări caucaziene, conexiunea Marea Caspică — Marea Neagră era greu de construit. Această conexiune nu însemna numai o infrastructură modernă rutieră și feroviară, dar și conducte pentru transportul petrolului și gazelor din zona Caspică spre Europa Centrală, Mediterană și Adriatică, deci un nou „drum al petrolului”. În intervenția mea, sprijinind acest proiect, am prezentat oportunitățile pe care le oferă România prin portul Constanța și Canalul Dunăre–Marea Neagră, evocând, în calitate de geolog, o zicală populară printre petroliști: „Conductele se instalează acolo unde este pace și ele mențin interesul pentru pace”. Am folosit acest prilej pentru a discuta cu președintele Georgiei, alături de președinții Azerbaidjanului și Armeniei, și Proiectul TRACECA, un proiect privind căi de transport pentru resursele energetice, petrol și gaze, între Asia Centrală și Europa Centrală. Pentru România și Georgia, aflate în poziție strategică pe acest traseu, realizarea unui proiect de importanță europeană poate aduce beneficii mari.

Înființarea Ambasadei României în Republica Georgia, 24 septembrie 1997

La 24 septembrie 1997, am semnat decretul nr. 506 privind înființarea Ambasadei României în Republica Georgia, cu sediul la Tbilisi. Decretul⁴⁰ deschidea o nouă etapă în relațiile diplomatice dintre România și Georgia. După cum se menționa în articolul 1, ambasada a fost încadrată cu opt posturi, o bună premisă pentru o activitate fructuoasă.

Reuniunea șefilor de stat și de guvern ai țărilor membre ale Consiliului Europei, Strasbourg, 10-11 octombrie 1997

Pe Eduard Șevarnadze aveam să-l revăd la Strasbourg, unde am participat, în zilele de 10 și 11 octombrie 1997, la cea de-a doua Reuniune a șefilor de stat și de guvern ai țărilor membre ale Consiliului Europei. În programul întâlnirilor bilaterale, pe lângă cele cu președinții Franței, Azerbaidjanului, Armeniei și cu premierii Marii Britanii, Spaniei, Italiei, Austriei, Ungariei, am avut o întâlnire și cu președintele Georgiei. La un mic-dejun de lucru, i-am propus președintelui Șevarnadze trecerea de la exprimarea voinței politice generale și concertarea politică, la proiecte concrete, care apoi să fie supuse organismelor financiare internaționale, fie că este vorba de Uniunea Europeană sau Banca Mondială, fie că este vorba de piața privată de capital. Acest punct de vedere concret și pragmatic a fost împărtășit. Președintele

---

⁴⁰ Publicat în Monitorul Oficial, nr. 256 din 29 septembrie 1997.

Șevarnadze mi-a propus, la rândul lui, în numele Georgiei, Azerbaidjanului, Kazahstanului și Ucrainei, aderarea României la o asociație care să coordoneze problemele legate de Proiectul TRACECA.

Vizita de stat a președintelui Georgiei în România, București, 10-11 decembrie 1997

În timp ce delegațiile României și Georgiei discutau aspecte tehnice ale unor acorduri bilaterale, am avut o întâlnire de peste două ore, în biroul meu de la Cotroceni. Știam cât de importantă este o întâlnire „între patru ochi”, mai ales în sud-estul Europei, unde afinitatea personală este decisivă, și pregătisem un ceai negru gruzin, care este și băutura mea preferată. Încă de la primele cuvinte, mi-a spus că se bucură că putem vorbi privind-ne în ochi și mi-a povestit că Ceaușescu, pe care îl întâlnește deseori, îi evita permanent privirea. Înțeleg de ce, am comentat, pentru că atunci când privești drept în ochii oamenilor, ei nu mai văd cum arăți, văd cine ești, ceea ce nu e întotdeauna convenabil. Oarecum surprins, m-a întrebat ce văd eu la el. M-am uitat și am zis: un om calm în mijlocul furtunii. Mai apoi, mi-a spus că apreciază discuția cu un geolog care știe că structurile geologice nu țin cont de frontierele efemere, trasate de oameni în cursul istoriei, și că o hartă geografică politică trebuie să fie totdeauna dublată de o hartă geografică fizică. Subiectul discuției noastre, așa cum convenisem în întâlnirile anterioare de la Istanbul, în aprilie, și Strasbourg, în octombrie, era „Renașterea Drumului Mătăsii”. Mi-a prezentat pe larg proiectul inițial, pe care îl lansase într-o conferință la Vladivostok, în 1990, când conducea afacerile externe ale imensei Uniuni Sovietice și pe care îl vedea, atunci, ca pe o inițiativă ruso-chineză.

Acum vorbea din perspectiva unei mici țări caucaziene, cu o poziție geostrategică în vestul Mării Negre, care se orienta politic către NATO și Uniunea Europeană. Pentru Șevarnadze, în acest proiect, un rol-cheie în conectarea Asiei Centrale cu Europa Centrală urmau să-l aibă Turcia și România. Pe harta pe care mi-a arătat-o și care ilustra această idee, portul Constanța, vechiul Tomis din perioada antică, era poarta maritimă de intrare în Uniunea Europeană, iar Istanbul, punctul-cheie pentru viitoarea cale ferată și autostradă la care România urma să fie conectată. Rutele pentru transportul de mărfuri aveau să fie dublate de conducte pentru transportul de gaze și petrol.

Declarația comună privind dezvoltarea cooperării între România și Georgia a menționat hotărârea celor două țări de a extinde parteneriatul,

de a se sprijini reciproc în plan internațional și de a colabora pentru crearea unui sistem de securitate și stabilitate în Europa. România și Georgia au hotărât să-și acorde sprijin reciproc în diferite organizații internaționale, cum ar fi sprijinul României pentru aderarea Georgiei în calitate de observator la Comisia Dunării sau sprijinul Georgiei pentru aderarea României la Acordul de la Xarax.

Georgia vedea aderarea României la Uniunea Europeană ca un avantaj pentru propria ei aderare în viitor, iar România a susținut aderarea Georgiei ca membru cu drepturi depline în Consiliul Europei. Cele două țări și-au manifestat hotărârea de a coopera în cadrul Parteneriatului pentru Pace, de a încheia acorduri de colaborare în domeniul militar și tehnico-militar și de a colabora în lupta împotriva terorismului și crimei organizate. În acest sens, România s-a angajat să acorde Georgiei asistență în crearea, dezvoltarea și pregătirea unităților specializate în paza frontierelor.

Textul Declarației a consfințit participarea României la proiectul strategic TRACECA. România a intrat abia în 1997 în această planificare a transporturilor imenselor rezerve de petrol și gaze din bazinul Caspiciei. Depășisem momentul dificil din 1996 când coridoarele de transport europene, care fuseseră trasate și aprobate la conferința ministerelor de transport din UE și țările asociate de la Alexandropolis, o ocoleau complet. Descoperisem la începutul mandatului meu că portul Constanța, cel mai mare port la Marea Neagră, nici nu figura pe hărțile marilor companii americane și ale multor companii transnaționale. Între timp, lucrurile se schimbaseră. Conferința de la Helsinki a miniștrilor transporturilor trasase un nou coridor european important, de-a lungul Dunării până la Constanța, și erau prevăzute derivațiile spre Constanța ale coridoarelor de transport Nord-Sud. La aceeași conferință, Georgia și România se sprijiniseră reciproc pentru ca Marea Neagră să fie declarată mare de interes european. Am prezentat și un proiect în care pusesem mult suflet: oleoductul Constanța–Trieste. Încă din 1994 discutasem la Roma și Milano cu conducerea companiei italiene ENI o inițiativă a acesteia pentru construirea unui oleoduct⁴¹ care să transporte petrolul din zona Caspică prin porturile Batumi, Poti și Constanța, continuând apoi de-a lungul Dunării până la Trieste, deci o legătură directă între Marea Caspică–Marea Neagră–Marea Adriatică. Mizam pe posibilitățile rafinărilor românești de a procesa petrol și apoi a-l revinde sub formă de produse rafinate, ceea ce ducea la o schimbare radicală. De la pericolul lichidării

---

⁴¹ <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1232979-oleoductul-constanta-trieste-iese-din-amorteala.htm>.

rafinăriilor se putea ajunge la oferte substanțiale de petrol pentru procesare, care să atragă la rândul lor oferte substanțiale de privatizare cu capital străin a acestor rafinării, care fuseseră introduse în procesul de lichidare.

Acordurile semnate, privind dubla impunere, protejarea investițiilor, asistența și cooperarea reciprocă în probleme vamale au fost pași spre încheierea unui viitor „Acord de liber schimb”. El trebuia pregătit cu atenție pentru că în momentul în care va exista, va fi, la rândul lui, un prim pas în strategia de creare a unei zone de liber schimb în cadrul Cooperării Economice la Marea Neagră. Aceasta era strategia noastră.

Conferința de la Yalta, 4-5 iunie 1998

În centrul dezbaterilor dedicate Cooperării Economice la Marea Neagră, la care am participat alături de președinții Süleyman Demirel (Turcia), Eduard Șevarnadze (Georgia), Robert Kocharian (Armenia), Heydar Alyiev (Azerbaidjan), Petăr Stoyanov (Bulgaria), Rexhep Meidani (Albania), Petru Lucinschi (Moldova), Leonid Kucima (Ucraina) și prim-miniștrii Serghei V. Kirienko (Federația Rusă) și Constantinos Simitis (Grecia) s-au aflat din nou culoarele de transport al petrolului din Asia Centrală spre Occident. La finalul conferinței a fost semnată „Carta Organizației de Cooperare Economică a Mării Negre”, o structură de cooperare regională care va constitui un element important al demersurilor pentru edificarea unui climat de bună vecinătate și stabilitate în Europa de Sud-Est.

„Premiul oamenilor de stat europeni”, New York, 9 iunie 1998

Institutul american „East-West Studies” (IEWS), care a jucat un rol important în destinderea relațiilor dintre Occident și URSS în timpul Războiului Rece, acorda din 1991 un Premiu anual pentru Omul de Stat European (*European Statesman Award*). Pentru anul 1997, acesta a fost decernat președinților României și Georgiei: Emil Constantinescu și Eduard Șevarnadze. Grav rănit într-un atentat care viza asasinarea sa, Șevarnadze nu a putut participa; a fost reprezentat la festivitate de fiica sa. Înalta distincție ne-a fost conferită pentru „integritate, umanitarism și viziune”. Celor peste o mie de participanți din Ballroom-ul Hotelului Waldorf Astoria, personalități marcante americane și din regiunea ponto-caspică, li s-a proiectat un film de prezentare a laureaților. Maestru de ceremonii a fost John Whitehead, fost subsecretar de stat în administrația Bush, ultimul demnitar american care îl întâlnise pe Nicolae Ceaușescu, iar premiul mi-a fost oferit de Robert Rubin, secretarul Trezoreriei americane.

Forumul Liderilor Est-Vest, New-York, 10 iunie 1998

În cadrul forumului, am susținut discursul „Black Sea as Caspian Oil and Gas Gateway”, în care subliniam că: „Resursele energetice descoperite în zona Caspică reprezintă o enormă sursă de siguranță pentru mileniul următor, complementară resurselor tradiționale din Nordul Europei sau din Golful Persic. Marile companii petroliere transnaționale sunt implicate deja direct, cu investiții masive, în cadrul consorțiilor formate în regiune pentru exploatarea și exploatarea zăcămintelor. Principala dificultate în utilizarea efectivă a acestor resurse nu o constituie acum obținerea concesiunilor sau a finanțărilor, ci deschiderea unei rute sigure de transport pentru țiței și gaze, ținând cont că Marea Caspică, așa cum se vede pe orice hartă, este o mare închisă. Oferta românească se referă la deschiderea unei rute de transport care să folosească portul românesc Constanța drept cap de pod pentru zona europeană. Hidrocarburile care vor ajunge în acest port, prin Marea Neagră, urmează să fie transportate mai departe prin conducte, dar și prin rețeaua complexă de căi ferate și rutiere deja existentă, către beneficiarii din Europa Centrală și Europa de Vest. Este motivul pentru care ruta Constanța prezintă avantaje evidente față de alte trasee luate până acum în considerare”.

Vizita de stat în Georgia, 1-3 iulie 1998

Prima zi a vizitei a început cu discuții tête-à-tête între președinți, urmate de convorbiri în plenul celor două delegații. În prezența mea și a președintelui Șevarnadze au fost semnate documentele: „Declarația comună a celor doi șefi de stat”; „Acord între Guvernul României și Guvernul Georgiei privind colaborarea în domeniile învățământului, culturii și sportului”; „Protocol de colaborare între Academia Română și Academia de Științe a Georgiei”; „Protocol privind colaborarea între Arhivele Naționale ale României și Arhivele Naționale ale Georgiei”; „Convenție consulară între România și Georgia”. Seara s-a încheiat cu dineul oficial oferit de președintele Georgiei în onoarea mea, la reședința „Krtsansi”. După-amiază l-am vizitat, la reședința sa, pe Patriarhul Ilia al II-lea, care îmi rămăsese în memorie prin atitudinea curajoasă din aprilie 1989, când manifestația pașnică de la Tbilisi a fost dispersată brutal de trupele sovietice, cu un bilanț tragic: 22 de morți și sute de răniți.

A doua zi, la sediul Parlamentului, m-am întâlnit cu Zurab Jvania, președintele Parlamentului și cu liderii principalelor partide. A urmat depunerea unei coroane de flori în parcul Vake, la Monumentul Soldatului Necunoscut, unde am fost însoțit de primarul capitalei georgiene. Monumentul onorează

victoria împotriva fascismului în cel de-Al Doilea Război Mondial și în fața sa se adună an de an, în ziua de 9 mai, sute de veterani și membri ai familiilor lor. După-amiază am călătorit la Senaki cu o aeronavă georgiană, iar de aici cu mașina în portul Poti. Am vizitat portul cu satisfacția că proiectul liniilor de feribot Constanța–Poti a prins viață. Coloana de mașini s-a deplasat apoi la Supsa, unde am vizitat terminalul, și la Batumi.

În ultima zi a vizitei în Georgia am plecat spre vechea capitală, Mțheta, ale cărei biserici au fost înscrise în anul 1994 pe lista patrimoniului mondial UNESCO, poposind îndelung în Catedrala Svetițhoveli, o capodoperă a arhitecturii religioase medievale din Caucaz. Mțheta a fost și locul unde creștinismul a fost proclamat ca religie oficială a Georgiei în anul 326, în timpul împăratului roman Constantin cel Mare. Condițiile naturale favorabile, amplasarea sa strategică la intersecția rutelor comerciale și relațiile sale strânse cu Imperiul Roman, Imperiul Persan, Siria, Palestina și Bizanț au generat și stimulat dezvoltarea capitalei Mțheta și au condus la integrarea diferitelor influențe culturale în tradițiile culturale locale. Din secolul al VI-lea d.Hr., când capitala a fost transferată la Tbilisi, Mțheta a continuat să-și păstreze rolul principal de centru cultural și spiritual al Georgiei.

Discurs în Congresul american, 15 iulie 1998

În timpul vizitei oficiale în SUA (14-21 iulie 1998), mi s-a rezervat deosebita onoare de a mă adresa Congresului. În discursul meu am abordat și proiectul de renaștere a „Drumului Mătăsii”, inițiat de președintele Șevarnadze: „România este o cheie a stabilității regionale pentru că se află la răscrucea celor două mari căi de comerț euro-asiatice cunoscute de milenii. Aceste drumuri își vor regăsi o nouă vocație în societatea globalizată a mileniului III. În mod particular, proiectul «Drumul Mătăsii» care va lega Japonia și China de țările Asiei Centrale, țările caucaziene, țările Europei de Sud-Est și ale Europei Centrale cu Vestul Europei, de la Oceanul Pacific la Oceanul Atlantic, va fi probabil cea mai grandioasă provocare a începutului de mileniu III. Am discutat în urmă cu două săptămâni cu președinții Georgiei și Azerbaidjanului inițiativa acestui proiect de cooperare strânsă care să valorifice poziția țărilor noastre în tronsonul central al acestei mari axe de transport. Participarea Statelor Unite la acest proiect grandios este crucială. Nu numai pentru că SUA pot conferi o mare credibilitate unei asemenea întreprinderi, dar ele îi pot garanta și desfășurarea într-o regiune stabilă, cu structuri democratice deschise și cooperante”. Demersul meu a

fost încununat de succes: Congresul Statelor Unite a aprobat finanțarea studiului de fezabilitate al oleoductului Constanța-Trieste.

Conferința internațională la nivel înalt „Refacerea vechiului Drum al Mătăsii”, Baku, 7-8 septembrie 1998

La conferința la care au participat 32 de șefi de stat au fost adoptate Declarația de la Baku și Acordul de bază multilateral privind transportul internațional pentru dezvoltarea coridorului Europa-Caucaz-Asia. În întâlnirea bilaterală România-Georgia, am discutat aspectele practice ale colaborării economice și culturale din zona Mării Negre și a Asiei Centrale.

Conferința „Renașterea Drumului Mătăsii”, Senatul SUA, 24 aprilie 1999

La Summit-ul NATO de la Washington pentru celebrarea aniversării a 50 de ani de existență a Alianței Nord-Atlantice, am pledat pentru implicarea Statelor Unite în acest proiect grandios. În Sesiunea plenară a Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic, la care au participat 44 de șefi de stat și de guvern din statele membre și parteneri NATO și pe care am avut onoarea să o prezidez, am pledat pentru atenția pe care NATO trebuie să o acorde zonei Marea Neagră-Caucaz-Marea Caspică, ce trebuie transformată într-o zonă a păcii și înțelegerii pentru că securitatea energetică nu poate fi asigurată cu zone de conflict militar.

Ne-am aflat față *în* față cu responsabili ai politicii externe americane, actuali și foști demnitari, printre care se numărau Sandy Berger, consilierul pentru securitate națională al președintelui Clinton, James Baker, secretar de stat în administrația Bush, Brent Scowcroft, consilier pentru securitate națională al președinților Ford și Bush, Zbigniew Brzezinski, consilier pentru securitate națională al președintelui Carter, numeroși kongresmeni și specialiști în domeniul energiei și relațiilor internaționale. În discursul meu am abordat dimensiunea culturală a proiectului, evidențiind că Drumul Mătăsii nu înseamnă doar transportul resurselor energetice și al mărfurilor, ci reprezintă mult mai mult: relația dintre culturi străvechi născute și dezvoltate la întâlnirea cu istoria a două continente. „Toate țările participante la proiect au o istorie de cel puțin două mii de ani. Niciuna nu face excepție. În plus, acel drum legendar al mățăsurilor a unit încă și mai devreme unele dintre cele mai fabuloase civilizații ale lumii, dacă ținem seama că el pleca din Japonia și China pentru a ajunge în Spania. Toate aceste mari culturi pot fi repuse într-o nouă conexiune sub semnul construcției unor societăți

democratice, al unor societăți deschise și păstrătoare, în același timp, ale patrimoniului lor cultural de valoare națională și universală.”

Summit-ul Organizației pentru Cooperare și Securitate în Europa, Istanbul, 18-19 noiembrie 1999

A fost o conferință cu importanță deosebită, marcată de prezența președinților celor mai importante state membre ale OSCE: Statele Unite, Rusia, Franța, Turcia. Într-o întâlnire ad-hoc cu președintele Elțin, mediată de președintele Lucinschi, am reușit să smulgem aprobarea Rusiei pentru retragerea trupelor din Transnistria, întâlnire care eșuase în urmă cu trei ani, la Lisabona.

La întâlnirea bilaterală România-Georgia, președintele Șevarnadze și cu mine aveam motive de mulțumire. Recent fusese inaugurată linia de feribot Constanța–Poti, care scurta considerabil transportul din Asia spre Europa Occidentală și invers. Lucrările de amenajare a portului Constanța au fost realizate cu sprijin financiar japonez, pe care l-am obținut cu ocazia vizitei de stat în Japonia, când l-am convins pe premierul Hashimoto despre importanța proiectului „Drumul Mătășii” imaginat de președintele Șevarnadze.

Conferința „Silk Road Cooperation”, Universitatea Maryland, 8 septembrie 2000

Interesul direct al României în succesul proiectului unui coridor de transport Est-Vest m-a determinat să răspund cu promptitudine invitației Universității Maryland și a Institutului Est-Vest din New York de a participa la o reuniune cu tema „Silk Road Cooperation”. Era încă o bună ocazie să insist asupra rolului pe care România putea și dorea să-l joace, de primă legătură dintre zona Mării Negre și Europa continentală, și să prezint argumentele noastre: portul Constanța, cel mai mare port la Marea Neagră și al cincilea port din Europa; Dunărea, al cărei statut internațional trebuia restaurat fără întârziere și care, conectată cu Rinul, asigura o cale fluvială importantă de-a lungul bătrânului continent.

Momentul a fost bine ales. Summit-ul Mileniului, cum a fost denumită întâlnirea la vârf a ONU din 6-8 septembrie 2000, ne adusese la New York pe toți președinții din Zona Mării Caspice și a Mării Negre, și am putut participa împreună la conferința organizată cu rigoare academică și generoasă ospitalitate. O fotografie din arhiva Administrației Prezidențiale⁴² ne arată pe Eduard Șevarnadze și pe mine, vorbind despre specificitatea duală

⁴² Păstrată la Fundația Română pentru Democrație.

a spațiului euro-asiatic, singurul teritoriu împărțit între două continente care nu sunt separate de oceane sau mări. Lipsa granițelor naturale demonstrează nu numai o continuitate tangibilă, dar și o continuitate a istoriei civilizațiilor sale. De-a lungul vechii rute pe uscat a „Drumului Mătăsii” de altădată interferează cel puțin cinci zone culturale majore, pornind de la cultura chineză, zona tradițională a Asiei Centrale, zona care odată era unită sub steagul Bizanțului, iar apoi Europa Centrală și, nu în ultimul rând, Europa Occidentală.

Proiecte economice private asociate celor guvernamentale

Pentru impulsivarea prospectării, explorării și exploatării, am păstrat permanent legătura cu colegii mei geologi. În 2000, ultimul an al mandatului meu, dr. geolog Theodor Orășanu, director de cercetare aplicată la Compania americană IHS-Petroconsultants din Geneva, și dr. Dumitru Mănoiu au analizat geneza Mării Negre și particularitățile care au stat la baza elaborării modelului euxinic de formare a zăcămintelor de hidrocarburi. Plecând de la acest specific, au acreditat ideea că, în afara acumulărilor de petrol și gaze identificate în anii '70 de geologii români în zona de shelf, pot să existe în zonele adânci cantități semnificative de nămol sapropelic și gaz hidrat, formate din masa biologică acumulată pe fundul mării în lipsa unor curenți verticali.

În perimetrele respective s-au efectuat studii geochimice complexe de către Institutul român de cercetare GeoEcoMar, care au evidențiat nu numai acumulări concentrate și diseminate de gaz hidrat și nămoluri sapropelice, dar și prezența titaniului, magneziului, nichelului și cobaltului. Au fost demarate discuții pentru un proiect mai amplu de explorare care ar fi inclus, alături de România și Georgia, Bulgaria și Ucraina.

Proiectele comune de dezvoltare a relațiilor economice dintre România și Georgia nu s-au rezumat doar la contacte la nivel guvernamental, ci și între entități private din România și Georgia și guvernul georgian. La sfârșitul primei decade a anilor 2000, „Marexin”, o firmă controlată de omul de afaceri Dinu Patriciu, a semnat un contract pentru exploatarea a trei perimetre din zona economică a Mării Negre ce revin Georgiei, dintre care Batumi a fost cel mai important, în vederea identificării resurselor de nămol sapropelic, gaz hidrat și minerale critice asociate. Decesul omului de afaceri, în 2014, a determinat stoparea acestui proiect înainte de a deveni viabil economic. Conform estimărilor experților implicați în proiectul comun româno-georgian, reușita acestuia ar fi putut asigura necesarul energetic al celor două țări pentru mai bine de un secol. Chiar dacă aceste estimări pot

fi considerate prea optimiste, în actualul context geopolitic, care are un impact semnificativ asupra politicilor energetice ale Europei, existența unei resurse energetice alternative viabile, gestionată în comun de România și Georgia ar fi fost o oportunitate demnă de luat în considerare.

Diplomația publică și culturală

Destinul istoric al românilor și georgienilor, situați într-o zonă de ciocnire a imperiilor, a cunoscut multe momente dificile. Diplomația publică a folosit de multe ori, în mod inteligent, compromisurile pentru a salva supraviețuirea identităților naționale, integritatea teritoriului și, nu în ultimul rând, viața și liniștea oamenilor, chiar dacă, de multe ori, tratatele de pace au însemnat doar un pretext pentru un nou război.

Munca diplomaților merită să fie respectată și amintită. Încep prin a-l menționa pe Constantin Gârbea, primul ambasador extraordinar și plenipotențiar al României la Tblisi, pe care l-am numit în 1999. El s-a atașat de Georgia, s-a căsătorit cu o georgiancă și mandatul i-a fost prelungit până în 2006. A fost urmat de Dan Mihai Bârliba (2006–2012), Dumitru Badea (2012–2016), Radu Horumba (2016–2020), urmat de Răzvan Rotundu, care și-a început mandatul în 2021. Primul ambasador extraordinar și plenipotențiar al Georgiei, rezident la București, a fost Zurab Beridze (2004–2008), succedat de Levan Metreveli (2008–2011), Ilia Giorgadze (2012–2017). Din august 2017 a început mandatul actualul ambasador, Nikoloz Nikolozivili. Din decembrie 2019, Georgia are și un consul onorific la Constanța, Iancu Adrian Stavrositu.

În diplomație, cultura politică îți oferă instrumentele de comunicare potrivite pentru a înțelege partenerul extern și a te face înțeles. Cultura, în înțelesul ei deplin, îți dă posibilitatea de a înțelege lumea în ansamblul ei. Diplomația clasică rămâne un exercițiu politic efemer, dacă nu este bazată pe o relație de încredere între liderii politici. Diplomația culturală rămâne un concept teoretic, dacă nu se bazează pe o relație umană extinsă la nivelul societății. Când aceste două construcții se suprapun, proiectele vizionare pot prinde viață printr-un mare salt înainte. Chiar dacă, ulterior, evenimente interne sau conexiuni externe le pot diminua efectele sau chiar schimba sensul, ele rămân un reper care poate genera, în timp, un recurs istoric. Este și rațiunea pentru care cei care le-au trăit au datoria de a le face cunoscute.

După 2001, ca membru al mai multor think-tank-uri, cu ocazia participării la conferințe și congrese internaționale, dar și în cadrul Institutului de

Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, am văzut ocazia să continui ceea ce am întreprins în timpul mandatului meu prezidențial. Am păstrat legătura cu personalități marcante din Georgia, printre care îl amintesc pe prof. Kakha Shengelia, rectorul Universității Caucasus și președintele Asociației Mondiale a Președinților de Universități, care este membru al Consiliului Consultativ al Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, și Eka Tkeshelashvili, cu care am colaborat în cadrul Centrului Internațional Nizami Ganjavi.

Regiunea Mării Negre, Caucazul și zona Carpato-Balcanică sunt un teren propice pentru diplomația culturală.

Într-un studiu⁴³ în care am pledat pentru împăcarea „spațiului cu timpul”, am exemplificat cu regiunea Caucazului, care este martora unei coexistențe milenare, dar și a multor tensiuni datorate fragmentărilor etnice. Încă din Antichitate, partea de sud a Caucazului a constituit o zonă de rivalitate între perși, greci și romani, și apoi între arabi, iranieni, turci și ruși, care a lăsat urme adânci. Multiculturalitatea și varietatea tradițiilor sunt gestionate, în ultimele trei decenii, de trei state care au fost timp îndelungat componente ale Imperiului Rus și apoi ale URSS: Georgia și Armenia, care au o veche istorie creștină, și Azerbaidjan, majoritar musulman.

La fel de importantă ca protejarea patrimoniului material este partajarea patrimoniului imaterial, atunci când problemele lingvistice creează tensiuni culturale și politice. Georgiana, rusa, greaca, ebraica, persana, araba, limba turcă, azerbaidjana, armeană, care de-a lungul veacurilor au fost utilizate în Caucaz, adăpostesc un tezaur cultural cu valoare universală, dar sunt, totodată, și depozitarele unor identități naționale angrenate în conflicte istorice vechi. Găsirea unei limbi comune pentru a se ajunge la o pace durabilă poate fi un răspuns aplicat la crizele interculturale dintre comunități. Pentru asta este nevoie de asumarea unei culturi partajate, din care fiecare are ceva în posesie, dar și de o asumare comună a adevărului revelat într-un climat de onestitate și respect.

Conservarea și valorificarea atât a patrimoniului material, cât și a celui imaterial, sunt condiționate de existența și mobilizarea unor resurse financiare considerabile, care depind de capacitatea economică pe plan național și de relațiile economice pe plan regional. În acest sens este importantă menținerea unei colaborări diplomatice active între statele din Caucaz și

---

⁴³ Emil Constantinescu, *Rediscovering the Levant: An Opportunity for 21st Century Western Civilization. The reason and mission of an Institute for Levantine Studies in Romania*, în *International Journal of Levant Studies*, nr. 1/2019.

între acestea și statele democratice din zona Mării Negre, atât în cadrul bilateral, cât și în cel multilateral.

Zilele noastre

Încheind gândurile prilejuite de invitația de a scrie o introducere la volumul care inițial purta titlul „Istoria Georgiei din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre”, îmi dau seama că, pentru viitorii cititori ai acestei cărți, „zilele noastre” vor însemna, de acum înainte, săptămâni, luni și ani diferiți. Pentru mine, „zilele noastre” vor rămâne zilele lunii martie a anului 2022, când agresiunea Federației Ruse asupra Ucrainei a făcut ca tot ce am gândit în acest manuscris asupra istoriei milenare comune a românilor și a georgienilor să capete un nou înțeles. Este momentul în care un eveniment major, pentru unii previzibil, pentru alții neașteptat — declanșarea unui război între Rusia și Ucraina în proximitatea țărilor noastre — va influența pe termen lung viața românilor, a georgienilor, a cetățenilor Europei și ai lumii. Știm doar că lumea nu va mai fi la fel, dar este greu de anticipat, în acest moment, cum va fi. Pentru o perioadă mai scurtă sau mai îndelungată, va fi ea guvernată de „forța dreptului” sau de „dreptul forței”? Vor renaște imperiile cu regimuri totalitare sau se va lărgi spațiul statelor libere și democratice? Deocamdată, singurele lucruri certe sunt imensele distrugerii ale bunurilor, familiile separate și dezdăcinate, refugiații, răniții și morții al căror număr crește de la zi la zi. Hotărâtoare pentru viitor vor fi rațiunea, conștiința și capacitatea de acțiune a contemporanilor noștri.

Postfața acestei cărți se va scrie în mintea fiecăruia dintre viitorii ei cititori. Nu putem spera decât ca strădania noastră de a înțelege istoria veche și recentă a popoarelor noastre să fie de ajutor.

Pentru contribuția la publicarea acestei cărți mulțumesc Ambasadorului Georgiei la București, E.S. Nikoloz Nikolozishvili și echipei ambasadei, directorului Editurii Omnium, Stejărel Olaru, echipei din ISACCL, Mihai Marian, Alexandru Florea, Daniel Iosif, editorul Simona Deleanu, precum și Laurei Ganea și lui Ștefan Horia Marincea, dar și referenților științifici, prof. univ. dr. Ecaterina Lung și conf. univ. dr. Florica (Bohîlța) Mihuț.

Emil Constantinescu
București, 24 martie 2022